

אורלי אלבק

מאפייני לקסיקון אחדים של הטקסט המשפטי

1. מבוא

הטקסט המשפטי מזמן לקוראיו אתגר מורכב. לרוב אין הקורא ההדיוט יכול לו בלא עזרת משפטן. הלשון המשמשת בכתיבה רשמית, ובכללה לשון המשפט, זכתה לביקורת נוקבת במדינות שונות, בעיקר בריטניה וארצות-הברית. משהחלה פעילות ענפה להנהגת לשון ידידותית לנמען, לשון המכונה באנגלית Plain English, נעשו ניסיונות לסגל לכותבים בלשון רשמית, בהם עובדי מדינה ומשפטנים, ניסוח ידידותי שיהיה מובן להדיוטות.¹ המבקרים את הטקסט המשפטי על שאינו מנוסח בלשון ידידותית מבקרים בעיקר את מבנהו התחבירי המורכב ואת הלקסיקון שלו, שיש בו מילים ארכאיות, מונחים מקצועיים לרוב וגיבוב של מילים הגורם לארכנות יתר. טירסמה² וגיבונס³ טוענים שמאפייני הלשון שהמשפטנים סיגלו לעצמם מסמנים בעלי מקצוע יוקרתי. ולאלה שאינם נוקטים לשון זו קשה יותר להתקבל ל"מועדון" היוקרתי. המשפטנים הצעירים הרוכשים את המקצוע מנסים ללמוד מעמיתיהם הוותיקים את מאפייני הלשון כדי שיוכלו להיכנס מהרה בשערי המועדון של המשפטנים.

גם לשון המשפט בעברית אינה ידידותית לקורא ההדיוט, וגם לה מאפיינים המייחדים אותה מן הלשון הכללית. הדמיון בין העברית לאנגלית במאפייני לשון המשפט רומז להשפעה שהייתה ללשון המשפט באנגלית על לשון המשפט בעברית.

בשיטת הניסוח הידידותי על הכותב להתחשב בנמען ולהשתמש בכלי הבעה ההולמים את צרכיו. המאמץ להנהיג לשון משפט ידידותית מתקבל בהסתייגות בקרב המשפטנים הוותיקים בגלל רצונם לשמור על מסורת הניסוח רבת השנים, ובקרב המשפטנים הצעירים – בגלל רצונם להיטמע בין חבריהם הוותיקים. למרות ההסתייגות הולכת ומתפתחת בקרב המשפטנים מודעות לצורך בשיפור הניסוח של הטקסט המשפטי.

* ד"ר אורלי אלבק היא עובדת האקדמיה ללשון העברית ומרצה בתכנית עריכת הלשון של המרכז ללימודי הטקסט במכללה האקדמית חתית לחינוך ע"ש רא"ם לפשץ.

1. M. Adler, "The Plain Language Movement", *Language and Law*, ed. P. M. Tiersma and L. M. Solan, Oxford 2012, pp. 67–83; J. Gibbons, *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*, Malden, MA 2003; P. M. Tiersma, *Legal Language*, Chicago 1999

2. שם, עמ' 3.

3. גיבונס (הערה 1 לעיל), עמ' 37.

באנגלית חל שיפור מסוים בתוצאות מדדים אחדים שנבדקו, בהם אורך המשפט ומורכבותו.⁴ גם בישראל התעוררה בשנים האחרונות מודעות לנושא. לפי שעה היא מתבטאת בעיקר בהשתתפותם של כמה מאות משפטנים בהשתלמויות לשיפור הניסוח, בהן השתלמויות מטעם האקדמיה ללשון העברית ביזמת מכון ההשתלמויות של לשכת עורכי הדין. חלק ממאפייני לשון המשפט ניתנים לבחירה שכן את תוכן הטקסט אפשר להביע בדרכים שונות.⁵ מכאן שהדיון במאפיינים אלה הוא בתחום תורת הסגנון. ומכיוון שמאפיינים אלה חורגים מן המקובל בטקסט רצינולי,⁶ הם יזוהו כסוגלים סגנוניים⁷ של הטקסט המשפטי. על פי חוקי הסגנון "הטוב" שניסחו חוקרי סגנון, יש בטקסט המשפטי חריגה משני חוקים – חוק החיסכון, המחייב הבעת תוכן בדרך ברורה וחסכונית, כדי שלא להעסיק את הנמען בפענוח של רכיבים עמומים או מיותרים, וחוק הפשטות, המחייב הבעה בלשון רגילה ללא קישוטים מיותרים.⁸

במאמר אחר⁹ עסקתי במורכבות הלשון של הטקסט המשפטי העברי, ובו טענתי שהיא נובעת בעיקר משלושה גורמים: לשונו בלתי צפויה, מבנהו הלוגי חורג מן המבנה הלוגי המקובל בטקסטים שאינם משפטיים, והוא עתיר מונחים וצירופים שתומים. במאמר זה אתאר כמה ממאפייני הלסקיקון של הטקסט המשפטי שאף שאינם גורמים בהכרח למורכבותו הם עשויים להכביד על הקורא ולהוסיף לאי-בהירות של הטקסט. אתרכז באמצעים אחדים להגבהת המשלב ובשימוש בצירופי מילים קרובות – צירופים שיש בהם כפל לשון. במסגרת מצומצמת זו יתבסס התיאור על התרשמות מזדמנת מכמה טקסטים המשקפים הסכמים הנערכים בחסות עורכי דין (חוזים וצוואות) ומכמה פסקי דין שהתפרסמו במאגרים "תקדין", "פסק דין" ו"פסיקה".

4. R. Hiltunen, "The Grammar and Structure of Legal Texts", בתוך טירסמה וסולאן (הערה 1 לעיל), עמ' 41–46.
5. אין הסכמה בין החוקרים באשר למידת ההשפעה של כלי ההבעה על התוכן. ידועה אמרתו של מרשל מקלוהן "the medium is the message" – השדר הוא המסר (ראו ר' ניר, מבוא לתורת הלשון, יחידה 12, תל-אביב תש"ן, עמ' 3), ולפיה אין בחירה של כלי ההבעה, אולם חקר הסגנון מחייב את עקרון הבחירה, שלפיו הכותב בוחר את הכלים להבעת תוכן נתון.
6. ראוי להבחין בין הטקסט הרצינולי, שנועד להעברת מסר, ובין הטקסט המרגש, שבו הלשון משמשת ככלי אמנותי. ההבחנה מבוססת על הבחנתה של מ' פרוכטמן, לשונה של ספרות: עיוני לשון ותחביר בספרות העברית, אבן יהודה תש"ן, עמ' 17; היא כינתה את סוגי הטקסטים "טקסט ייצוגי" (referential text) ו"טקסט ריגושי" (emotional text).
7. סוגל סגנוני הוא תכונה המציינת טקסט מסוים מבחינת סגנונו (שם, עמ' 47). תכונה זו היא מאפיין לשוני שיש בו חריגה מציפיות הנמען באשר לטקסט הנדון (ניר [הערה 5 לעיל], עמ' 5).
8. ראו מ"צ קדרי, ש"י עגנון רב סגנון, רמת-גן תשמ"א, עמ' 12–13 וההפניות שם.
9. א' אלבק, "יולהלן הטקסט המשפטי": על מורכבות הטקסט המשפטי בעיני הבלשן, עיונים בשפה וחברה (התקבל לפרסום).

2. אמצעים להגבהת המשלב

המשפטיים, כמו עמיתיהם במקצועות אחרים, שואפים לסמן את לשונם כלשון משכילים גבוהה או בינונית-גבוהה למצער. לצורך כך הם מרבים לנקוט מילים וצירופים מן המקורות – בייחוד מילים וצירופים שאינם מקובלים בלשון ימינו, כגון שם הפועל **ליתן**, וצירופים ארכאיים, כגון **כביצה בכותח**¹⁰ ו**אם תמצז לומר**. לעתים הם אף נוקטים שימושי לשון יומרניים המגביהים את המשלב לכאורה. למשל הבינוני בעברית הישראלית הסתננו כמה שימושי לשון הנחשבים גבוהים אף שאינם בהירים ולעתים אף אינם תקינים, כגון שימוש במילים גבוהות לכאורה (**הנה** בכינויים, כגון **הנו והנני**¹¹; **מהווה**¹²). בהט מכנה את הנוקטים שימושים מעין אלה "אנשים שיצאו מכלל הדיטות ולכלל משכילי לשון לא באו, הלוא הם עיתונאים, סטודנטים וכל בעלי היומרות לעברית יפה"¹³. בלשון המשפט (כמו בסוגות אחרות) כל שימושי הלשון האלה מצויים בשפע. בלשון המשפט אפשר למצוא גם מילים ארמיות רבות. גם המילים הארמיות מסמנות את משלבו הגבוה של הטקסט מפני שהן שאובות מן המקורות העבריים העתיקים ומפני שהן אינן שגורות בפי דובר העברית הממוצע. השימוש במילים הארמיות מעיד אפוא על בקיאותו של הכותב ועל השתייכותו לחברת המשכילים.¹⁴ תופעה דומה מאפיינת

10. בפסק דין מיום 31 באוגוסט 2009 כתב השופט רפאל יעקובי: "לגבי מה שנכלל בפרק זה של פסק הדין הדברים פשוטים כמעט **כביצה בכותח**" (ת"א 9374/06 עיריית ירושלים נגד המועצה הדתית בירושלים). נראה שהשופט יעקובי חובב ביטויים ופתגמים מן המקורות: בפסק דין זה נמצא גם "בכל זאת ומתוך תקווה שלא להיות **כמכניס תבן לעפריים** וכשפים למצרים אוסיף גם את שייאמר להלן" וכן "ובמקרה כזה מסורה סמכות הביטול רק לוועדת הקצאות ולמועצת העירייה, בבחינת '**הפה המתיר הוא הפה שיאסור**'".
11. המדקדקים מתנגדים לשימוש במילה **הנה** בכינויים הבאה בהקשר לא מתאים. ראו יי אבינרי, יד הלשון, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 130–131; ש' בהט, "על ענייני ניסוח או ניסוח ענייני", לשוננו לעם לה (תשמ"ז), עמ' 542; תשובת המזכירות המדעית באתר האקדמיה: http://hebrew-academy.huji.ac.il/sheelot_teshuvot/MivharTeshuvot/Pages/14121101.aspx.
12. המדקדקים מתנגדים גם לשימוש במילה **מהווה** הבאה במעמד אוגד. ראו אבינרי, שם, עמ' 124; א' בנדודי וה' ש', מדרך לשון לרדיו ולטלוויזיה, ירושלים תשל"ד, עמ' 173; א' פורת, "האם יש צורך במלה 'מהוה'?", לשוננו לעם כג (תשל"ב), עמ' 197–202.
13. בהט (הערה 11 לעיל), עמ' 533.
14. ראו גם ר' רוזנטל, "ודוק: דא עקא אם תמצז לומר", עורך הדין 10 (2011), עמ' 80–81. הביטוי התלמודי **אם תמצז לומר** אינו ארמי. הצורה **תמצז** עשויה להתפרש כצורה מן השורש הארמי מצ"י שהוראתו 'יכול', אבל החוקרים מנתחים אותה כצורה עברית מן השורש העברי מצ"י בבניין נפעל. כך למשל במאגר המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית: <http://hebrew-treasures.huji.ac.il>.

את הטקסט המשפטי האנגלי – גם המשפטים האנגלים שיבצו בלשונם מילים אנגליות עתיקות, מילים לטיניות ומילים צרפתיות.¹⁵

מילים וצירופים כגון **להלן**, **כדלקמן**, **דנו**, **דא**, **בעלמא**, **קמא** (בצירופים כגון "בית משפט קמא", "ההליך קמא"), **בדחילו ורחימו** משמשים דרך קבע בטקסטים המשפטיים. לעתים מתעוררים ספקות באשר למידת בקיאותו של הכותב ברזי הדקדוק הארמי. הנה דוגמות:

בצירוף "באמצעות עו"ד (כתוארו **דאז**) יוסף שפירא [...]"¹⁶ די בתואר הפועל **אז**, ואין צורך בהעצמה של תואר הפועל על ידי צירופו לרכיב **ד** (=ש). אפשר שהכותב אינו מבחין ברכיבים של **דאז** ומשתמש בצורה כביחידה אחת מאובנת.

בצירוף "המערערת לא **דקה פורתא**",¹⁷ שיש בו הסבה של הצירוף **לא דק פורתא** ללשון נקבה, "גייר" הכותב את הצירוף הארמי והחיל עליו את כללי הנטייה העבריים. לו דבק הכותב בכללי הדקדוק הארמי היה עליו לכתוב "לא דקת פורתא".¹⁸

המילה **סיפא** בצירוף "בתנאים המפורטים בסיפא ההחלטה"¹⁹ באה במעמד נסמך, אך מכיוון שהצורה הארמית באה בצירוף צורן הידוע, אין אפשרות לגזור ממנה צורת נסמך תקינה. לכן אין מנוס משימוש במילת היחס **של** (סיפה²⁰ של ההחלטה) או בצורה העברית (סיפת ההחלטה).

גם הצורה **עסקינן** (=עוסקים אנו) באה בטקסטים המשפטיים בהקשר שאינו משקף את הרכבה. דוגמה: "גם אם היו מאבחנים טרם הניתוח כי **עסקינן** בהיפוגנגיליוזיס – היו הולכים לניתוח".²¹ יכולנו לצפות שתישמר עקיבות בכינוי הגוף: "גם אם היו מאבחנים טרם הניתוח כי **עסקינן** בהיפוגנגיליוזיס – **היינו** הולכים לניתוח". ייתכן כי הצורה **עסקינן** משמשת בעברית של ימינו בהוראת 'מדובר ב-', והרכבה כבר אינו משתקף בטקסט.

המפגש בין הצורות הארמיות והצורות העבריות עשוי להוליד שאלות מעניינות. הנה דוגמה: בפסקי הדין שכיחות למדי הצורות השאלות מארמית **לחומרא ולקולא**, אך נראה

15. P. M. Tiersma, "A History of the Language of Law" בתוך טירסמה וסולאן (הערה 1 לעיל), D. Mellinkoff, *The Language of the Law*, עמ' 41–43; גיבונס (הערה 1 לעיל), עמ' 13–26; Boston, MA 1963, pp. 12–16.

16. ת"א 10072-09 נסאר מסיס נגד עלי שכטור (2012).

17. ע"מ 1073-09 צביון בניה נגד מנהל מע"מ ת"א 3 (2012).

18. אמנם בארמית הבבליית אפשר למצוא צורות נקבה מגזרת הכפולים המסתיימות בה"א, אך קשה להניח שהכותב הכיר את הצורות החריגות האלה.

19. עת"א 26117 היועץ המשפטי לממשלה נגד ני"י (2012).

20. לפי החלטת האקדמיה יש לכתוב **סיפה ורישה** בה"א (<http://hebrew-academy.huji.ac.il/>) (hahlatot/GrammarDecisions/TheNounRhymeAndshape/Pages/Ch2D097.aspx).

21. ת"א 33558/03 פלוני נגד מרכז רפואי "קפלן" ברחובות (2008).

שהכותבים מתלבטים בכתבן. הנה דוגמות: "לאחר שקלול כל אותן נסיבות, לחומרה מזה ולקולא מזה";²² "במכלול השיקולים לחומרא ולקולא";²³ "לעניין השיקולים לעונש, מנה בית המשפט את השיקולים לחומרה ולקולה".²⁴ את האפשרות הרביעית "לחומרא ולקולה" לא מצאתי. נראה שהמילה לחומרה נחשבת בעיני רבים הרכב של מילת היחס ל- ושם העצם הנחשב עברי חומרה, ולכן הכתיב בה"א צפוי. לעומתה במילה לקולא המקור הארמי ניכר יותר, ולכן הכתיב באל"ף צפוי. אבל הכתיב בה"א במילים ארמיות שכיח גם כן, ואולי הכתיב לחומרה בה"א גורר את הכתיב לקולה בה"א.²⁵ מעניין שגם בימי רמב"ם התערערה ידיעת הארמית, ועקב כך הוא החליט לכתוב את "משנה תורה" בעברית. בהקדמה לחיבור הוא כותב: "[...] שהוא [=התלמוד] בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון הייתה ברורה לכול [...]. בעת שחובר התלמוד אבל בשאר המקומות [...] אין אדם מכיר אותה לשון עד שמלמדים אותו [...] ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתתרה", ולכן רצה לחבר את חיבורו "בלשון ברורה ודרך קצרה עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ובלא פירוק לא זה אומר בכה וזה אומר בכה אלא דברים ברורים קרובים נכונים [...] עד שיהיו כל הדינים גלויים לקטן ולגדול".²⁶

3. צירופי מילים קרובות

בכל התקופות נהגו דוברי הלשון העברית לצרף מילים קרובות שיש בהן דמיון במשמעות (זהות או היפוך) או בצליל לצורך גיוון המבע, הדגשתו או ייפוי, כגון **הבל הבלים**, **צרה צרורה**, **על כל צעד ושעל**.²⁷ התופעה מצויה כבר במקרא, בלשון חז"ל ובלשון התפילה.²⁸ ורווחת מאוד בשירת ימי הביניים.²⁹ גם בעת החדשה משמשים צירופי המילים הקרובות

22. ת"פ 426-09 מדינת ישראל נגד אהוד אולמרט (2012).
23. עמ"ק 20815/05 ו.מ. לתכנון ובניה גבעות אלונים נגד זיאד חדר זידאן (2007).
24. ע"פ 3366/10 פלונית נגד מדינת ישראל (2012).
25. לפי החלטת האקדמיה שנוכרה בהערה 20, שמות העצם **חומרה וקולה** נכתבים בה"א, אבל ההחלטה אינה נוגעת לתוארי פועל. לו נוצרו תוארי הפועל בעברית לאחר שאילת שמות העצם, הם היו נכתבים בה"א: **לחומרה, לקולה**. אבל מכיוון שתוארי הפועל נשאלו מארמית בשלמותם, אין הם נכללים בהחלטת האקדמיה, ונמצא שאין עקיבות בכתב: **חומרה וקולה** לעומת **לחומרא ולקולא**. ובטקסטים המשפטיים אפשר למצוא אפשרויות שונות כמודגם לעיל.
26. דברים אלה שמעתי בהרצאתו של השופט צבי טל המתפרסמת בחוברת זו (עמ' 22–23).
27. ראו דוגמות רבות באתר האקדמיה: http://hebrew-academy.huji.ac.il/sheelot_teshuvot/; Millim VeGilgulehen/Pages/may 2012.aspx.
28. א' בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, א, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 273; י' פרץ, "לדרכי ההדגשה בעברית החדשה", לשוננו כו (תשכ"ב), עמ' 118–124.
29. ד' ילון, תורת השירה הספרדית, ירושלים תשל"ב, בייחוד עמ' 252–264.

אמצעי לקישוט הטקסט.³⁰ השימוש במילים קרובות בלשון המקרא הוא חלק מתופעה רחבה של גיוון הנוסחים החוזרים ושל תקבולות, בעיקר בלשון השירה. גם בטקסטים משפטיים בעברית המקראית ובטקסטים משפטיים עתיקים באנגלית שהתגבשו לנוסח קבוע יש שימוש במילים קרובות לגיוון הנוסח אף שלשם הדיוק אפשר היה לצפות שלשונם תהיה אחידה. לעתים המילים הקרובות מצטרפות זו לזו ונוצר צירוף של מילים קרובות. הצירוף נועד לחיזוק, לפירוש או להשלמה.³¹ לדעת פרץ³² צירוף המילים הקרובות נועד להדגשה. הוא מסביר שהצורך בהדגשה הוא תוצאה של שחיקת המילים בלשון. משתש כוחן של מילים מסוימות להבעת גוני הדגשה והפגה, על הכותב למצוא דרכים חלופיות למילוי החלל. אחת הדרכים החלופיות היא צירוף מילים קרובות. המשפטים מרבים לצרף מילים קרובות או צירופים קרובים, כגון **בטלות ומבוטלות, עת פקודתו ומידת חייו, בזמן מן הזמנים**.³³ גוסטפסון³⁴ מצאה כי השימוש בצירופי מילים קרובות (המכונים אצלה binomials³⁵) בטקסטים משפטיים באנגלית שכיח פי חמישה מן השימוש בהם בטקסטים אחרים של פרוזה, כלומר השימוש בצירופי מילים קרובות הוא סוגל סגנוני של הטקסט המשפטי האנגלי. התופעה קיימת גם בלשונות אחרות (למשל בספרדית³⁶).

החוקרים דנט, גוסטפסון, מלינקוף ווידיק³⁷ מציעים הסברים דומים לשימוש המרובה בצירופי המילים הקרובות בטקסטים המשפטיים:

30. ראו דוגמות אצל פרץ (הערה 28 לעיל), עמ' 119. לדוגמות מכתבתו של הראי"ה קוק ראו ל' חרל"פ, "סגנונו של הראי"ה קוק: בין פרוזה לשירה, בין הגיונות לליריקה", חלקת לשון 37–38 (תשס"ו–תשס"ז), עמ' 17–32.
31. B. Danet, "The Magic Flute: A Prosodic ; 52–44, 41–39, 23–16", עמ' 16–23, 39–41, 44–52; "Analysis of Binomial Expressions in Legal Hebrew", *Text* 4 (1984), pp. 143–172; M. Gustafsson, "The Syntactic Features of Binomial Expressions in Legal English", *ibid.*, pp. 123–141.
32. פרץ (הערה 28 לעיל), עמ' 118.
33. השוו לדגם **דק מן הדק** (הרכיב הראשון בלשון יחיד והרכיב השני בלשון יחיד) ולחלופתו **העני שבעניים** (הרכיב הראשון בלשון יחיד והרכיב השני בלשון רבים) אצל פרץ, שם, עמ' 119.
34. הערה 31 לעיל.
35. גוסטפסון אימצה את הגדרתו של יעקב מלכיאל: רצף של שתי מילים שצורתן דומה הנמצאות באותה רמה במדרג המבנה התחבירי, ויש ביניהן מילת קישור. היא הוסיפה להגדרה את הקשר הסמנטי בין המילים (שם, עמ' 124). המונח "צירופי מילים קרובות" מאפשר גמישות רבה יותר בדרכי צירוף המילים ומכוון בעיקר לקשר הסמנטי שביניהן.
36. ראו גיבונס (הערה 1 לעיל), עמ' 43–44.
37. דנט (הערה 31 לעיל); גוסטפסון (הערה 31 לעיל); מלינקוף (הערה 15 לעיל); R. Wydick, *Plain*; *English for Lawyers*, Durham, NC 2005.

1. דיוק – השימוש במילים קרובות מתחייב לעתים מן הצורך לדייק בכל גוני המקרה הנדון.
2. פירוש – בלשון המשפט באנגלית יש צירופים רבים של מילים קרובות המורכבים ממילים נרדפות שמקורן בלשונות שונות שהשפיעו על לשון המשפט. המשפטים האנגלים נקטו לשון שתהיה מובנת הן לציבור, שדיבר אנגלית, והן בבתי המשפט, שהלשון המדוברת בהם הייתה לטינית תחילה ומאוחר יותר – צרפתית (Law French). הנה דוגמות: בצירוף *final and conclusive* מקור המילה *final* בצרפתית ומקור המילה *conclusive* בלטינית, ובצירוף *will and testament* מקור המילה *will* באנגלית עתיקה ומקור המילה *testament* בלטינית ובצרפתית.
3. הקלת הזכירה – בתקופה שבה התקיימו פעולות משפטיות בעל פה בחרו המשפטים האנגלים צמדי מילים שבראשן צלילים דומים כדי להקל על זכירתם, כגון *to have and to hold*.
4. הרגל ומסורת – גם כשבטלה הסיבה המקורית לשימוש בצירופי המילים הקרובות, גברו ההרגל והמסורת, והצירופים האלה הפכו לצורת הביטוי הרגילה של המשפטים.
5. ערך רטורי – המשפטים ייחסו לצירופי המילים הקרובות ערך רטורי, כלומר הם חשבו שהשימוש בהם מרשים את נמעניהם. דוגמה: *ordered, adjudged, and decreed*. דנט פיתחה את השערת חליל הקסם (*the magic flute*), שלפיה המבנה הרטורי של הטקסט מאפשר לקורא לצפות את המשך הטקסט ומקנה לו מעין שליטה על תחומים שונים בעולמו. לטענתה בכל התקופות הדוברים ייחסו למילים כוח שבאמצעותו הם חשבו שאפשר לשלוט בעולם.

בנודיד טוען שהנוהג לצרף מילים קרובות התקיים גם בלשון האנגלית שאינה משפטית, למשל בלשון הספרות. גם בצירופים אלה היו לעתים מילים שמקורן בלשונות שונות, כגון שמקור האחת באנגלית ומקור השנייה בצרפתית. לטענתנו הנוהג לצרף מילים קרובות הוא נוהג קדום שמקורו בתרגומי הספרות הדתית, והוא נועד לחיזוק. עוד הוא מציין שגם צירופי המילים הקרובות בלשון המקורות בעברית הורכבו לעתים ממילה שגורה וממילה ספרותית ("המרדים והפושעים ביי" [יחזקאל כ, לח]) או ממילים שמקורן בלשונות שונות, למשל מילה עברית ומילה ארמית ("יערב לכם ויבוסם לכם" [בראשית רבא פה, ג]). הוא דוחה את ההשערה של אנשי ביקורת המקרא שמקור המילים הקרובות במקורות ספרותיים שונים המשתקפים במקרא.³⁸

ייתכן שהמשפטים דוברי העברית ירשו את מנהג אבותיהם. דנט³⁹ טוענת שהמשפטים הכותבים בעברית שואפים לשוות ללשונם אופי פיוטי המזכיר את לשון המקורות

38. בנודיד (הערה 28 לעיל), עמ' 52–59, 273–275.

39. הערה 31 לעיל.

העבריים.⁴⁰ היא מציעה מסלול מעניין שלפיו השימוש בצירופי המילים הקרובות בטקסט המשפטי בעברית נובע מהשפעה של צירופים דומים בטקסט המשפטי באנגלית, והשימוש בצירופים כאלה באנגלית יסודו בטקסטים לטיניים שבהם ניכרת השפעת התרגום של שבעת ספרי המקרא הראשונים (Heptateuch). נמצא אפוא ששימוש בצירופי המילים הקרובות ניכרת השפעה ישירה של הטקסטים המשפטיים באנגלית או השפעה מעגלית שמקורה בעברית שבמקורות.

טקסטים משפטיים עוסקים לרוב בענייני חולין ומתאפיינים בניסוח שאינו ידיוותי לקורא ההדיוט ובארכנות הנובעת מאילוץ התוכן המשפטי וממסורת הניסוח של כותביהם. בטקסטים כאלה כדאי לשקול אם ראוי שהחיבה לצירופי המילים הקרובות תגבר על יתרון הניסוח הקצר. למשל הכותב בצוואתו "אני, בהיותי בדעה צלולה ומיושבת ומרצוני הטוב והחופשי, בלי אונס וכפייה [...] מצווה בזאת [...] יכול להסתפק בהבעת רצוני החופשי. וגם הכותב "בקשתי כי הוראות צוואתי זו יבוצעו **ברוח טובה מתוך אחווה** בין יורשיי, ללא **מריבות וסיכונים**" יכול להעביר את אותו מסר בניסוח קצר יותר: "אני מבקש כי יורשיי ימלאו את הוראות צוואתי **ברוח טובה**". וגם השוכר דירה שבחוזו בא הסעיף "השוכר **מצהיר ומאשר** בזאת כתנאי יסודי להסכמת המשכיר להתקשר עמו בחוזה זה, כי הוא **ראה ובדק** היטב את המושכר" יכול להסתפק בהצהרה (או באישור) ובבדיקה (בלי ראייה).

גם השופטים אינם מתנזרים מצירופי מילים קרובות. דוגמה: "על מהות הקשר בין הצדדים [...] לומדים אנו גם מה**תמשכות** הקשר, **רציפותו וסדירותו**. ההתקשרות ה**סדירה**, ה**עקבית והממושכת** שבין הצדדים ליחסי העבודה, יש בה כדי להעיד על כך שהצדדים התכוונו למערכת מקצועית **קבועה**, שאיננה ספורדית או **חד-פעמית**".⁴¹ הקשר בין הצדדים היה מתמשך וממושך, רצוף וסדיר ואפילו עקבי, והמערכת המקצועית שלהם הייתה קבועה ולא חד-פעמית. ספק בעיניי אם ריבוי המשלימים משביח את ההדגשה שרצה הכותב להדגיש, או שמא הוא מעיק על הקורא ומסתיר מעיניו את הטענה העיקרית.

ולעתים השימוש בצירופי המילים הקרובות מביא לשיבוש: "כל עוד פסק הדין עומד על כנו, **לא יכול ולא רשאי** 'הנתבע' על פי פסק הדין [...] להגיש תביעה [...] כי

40. דנט מנסה להוכיח שיש בצירופי המילים הקרובות מאפיינים של לשון הספרות, בהם חריזה מסוגים שונים וקצב. נראה לי כי הדוגמות שהיא מביאה מתוך פוליסת ביטוח דחוקות למדי. דוגמה: היא טוענת שהצירוף **שמו ומשלח ידו** הוא binomial שיש בו חזרה על צלילים זהים ואף חריזה חלשה. לדבריה הצירוף נוצר כדי לעורר רושם פואטי שהרי המונח **משלח יד** אינו משמש בדרך כלל לזיהוי אישי. לדעתי משלח היד הוא פרט חשוב בפוליסת ביטוח כי אופיו עשוי להשפיע על פרטי הפוליסה, ולכן קשה להניח שציונו בא מטעמים ספרותיים.

41. תע"א 7841-08 איריס פרחי נגד "מעריב" הוצאת מודיעין בע"מ (2012).

הוא **אינו חייב או פטור** מתשלום הסכומים נשוא פסק הדין.⁴² האומנם הנתבע אינו יכול להגיש תביעה? וכי ניסה ולא הצליח? מובן שהכותב רצה לומר שהנתבע אינו רשאי להגיש תביעה, אבל מכיוון שגברה עליו הנטייה להשתמש בצירופי מילים קרובות, יצא מתחת ידו צירוף משובש. גם אחד מחלקי הצירוף "אינו חייב או פטור" מיותר שכן אין סיבה להביע את הרעיון בדרך החיוב ובדרך השלילה גם יחד. הבעה כפולה זו שכחה למדי (השוו לצירוף שנוצר לעיל "מערכת" [...] קבועה, שאיננה [...] חד-פעמית").

דוגמה נוספת: "פעלו הנאשמים **על דעת עצמם ומבלי שהדבר ידווח למפקד התחנה**".⁴³ לעתים המשפטיים מצרפים מילים שהדמיון ביניהן מועט, כגון **ראה ובדק, לשאת ולטלם**. אולי התרגלו הכותבים ל"קצב" הנובע מן השימוש בצירופי מילים (כפי שטענה דנט; ראו הערה 40 לעיל), עד שהשימוש במילים יחידות נשמע להם חסר.

מלינקוף וויידיק מציעים לבחון מחדש את צירופי המילים הקרובות ולהיגמל מן ההרגל להשתמש בצירופים שיש בהם חזרה מיותרת.⁴⁴ גם בנדויד מבקר בנחרצות את השימוש במילים הקרובות ומכנה אותו "גיבוב של הדיוטות" להבדיל מ"תקבולת של משוררים". אין הוא חוסך את שבטו גם מתקבולות שאינן יצירתיות במקרא. לדעתו התקבולת "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות" (ישעיה ב, ד) היא תקבולת של משוררים, והתקבולת "ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב" (תהלים קו, ז) אינה כזו. הנה ציטוט מדבריו:

נגד כפל ממין זה ראוי להזהיר את בעלי הסגנון העשירי הזריזים בלשונם יותר מדיי עד כדי טמטום הרעיון, המנצלים את מכמני הלשון שלא כהוגן בשביל להרבות מלל שלא לצורך, הדולים את מקורות הלשון עד תומם וסופם אינם אלא מדלדלים את מקורות המחשבה. כפל מלים שמפליגים בו בפרוזה אינה אלא מין שיטה של אונס שכופים על הקורא כדי לעייפו ברוב דברים ועל ידי כך להכניע את דעתו. על כן מוטב נזכור שכפל מלים הוא טכניקה מיוחדת לשירה, לנבואה, לדיבור מהודר ומסולסל, ורק יד של משורר תצליח בה. וכשם שלא ייתכן שכל בעל עט ייתפס לחרזנות, כך מגוחך שכל כותב עברית ייגרר אחר כפלי לשון [...] כוונתי לצירופי-כפל שאדם מרכיב חדשים לבקרים לשעשועי דברים בלבד, אלה אינם אלא טחינת הקמח הטחון.⁴⁵

42. ת"א 719/04 כהן משה, עו"ד נגד סלקום ישראל בע"מ (2007), http://www.robolo.co.il/5/2008/6/5/022418_08.asp

43. ת"פ 1889-09 מדינת ישראל נגד ברוך פרץ (2012).

44. מלינקוף (הערה 15 לעיל), עמ' 349-366; ווידיק (הערה 37 לעיל), עמ' 17-20.

45. בנדויד (הערה 28 לעיל), עמ' 274.

4. סיכום

במאמר זה עמדתי על שני מאפיינים מן הלקסיקון של לשון המשפט בעברית – אמצעים להגבהת המשלב ושימוש בצירופי מילים קרובות.

באמצעים להגבהת המשלב כדאי להשתמש במשורה ובתבונה. שימוש מופרז בהם שוחק אותם ואינו תורם עוד להגבהת המשלב. טהרני הלשון נמנעים משימוש בהם כשהם אינם משמשים בהוראתם המקורית (כגון **הנו** בהוראתו המקורית 'הנה הוא' ו**מהווה** בהוראתו המקורית 'יוצר'). הלשון הארמית כרוכה בלשון העברית מקדמת דנא, והשימוש במילים ארמיות הוא מנשמת אפה של התרבות העברית, אולם ראוי שהדובר המשבץ בדבריו מילים וצירופים ארמיים יעשה בהם שימוש נכון.

הראיתי שהשימוש בצירופי מילים קרובות רווח בסגנון הכתיבה בלשוניות שונות בכלל ובסגנון העברי לסוגותיו בפרט. בבדיקה מזדמנת שערכתי בטקסטים משפטיים בעברית עלה כי השימוש בצירופי מילים קרובות הוא סוגל סגנוני של הטקסטים האלה, בדומה לטקסטים משפטיים בלשוניות אחרות. השימוש בצירופי המילים הקרובות מעטר את הטקסט ואולי אף ערב לאוזנו של הנמען, והוא גם משמר נוהג מקורי בלשון העברית, אולם נראה שהמשפטים משתמשים בצירופי המילים הקרובות שימוש יתר ושוחקים את כוחם. מכיוון שהמשפטים מנסחים טקסטים רבים המיועדים לשרת את ההדיוטות, בהם הסכמים וחוקים, ראוי שהם יתחשבו בנמעניהם וינסחו טקסטים ידידותיים. בטקסט ידידותי אין מקום להידור ולארכנות, ולכן רבים מן הצירופים שהזכרתי מקומם לא יכירם בו. לדעתי כדאי לייחד את אמצעי ההידור לטקסטים המושמעים בנסיבות חגיגיות, כגון טקסים ומעמדים רשמיים, ולהניח להם כשעוסקים בתקינותם של הברזים ודוד השמש.

על הזהירות הנדרשת בשימוש באמצעים הלקסיקליים בטקסט המשפטי יש להוסיף הקפדה על ניסוח של משפטים צפויים, שמירה על מבנה לוגי של הטקסט והימנעות ממונחים ומצירופים שתומים. בשלושת אלה דנתי במקום אחר.⁴⁶

46. ראו הערה 9 לעיל.